

Економіка

УДК 338.242.4:330.101.541(477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17833830>

**Історія становлення та передумови формування тіньової економіки
України**

Божидай Ірина Ігорівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту,
бізнесу і адміністрування, Державний біотехнологічний університет,
м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-2227-219X>

Хлопоніна-Гнатенко Ольга Іванівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри торгівлі, готельно-
ресторанної та митної справи, Державний біотехнологічний
університет, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-4654-6319>

Міненко Софія Іванівна,

доктор філософії з менеджменту, доцент, доцент кафедри
менеджменту, бізнесу і адміністрування, Державного біотехнологічного
університету, м. Харків, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-3033-1911>

Логвіненко Євген Віталійович,

здобувач освітнього рівня доктор філософії
кафедри торгівлі, готельно-ресторанної та митної справи,
Державний біотехнологічний університет, Україна

Прийнято: 19.11.2025 | Опубліковано: 30.11.2025

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу історичних етапів формування тіньової економіки України та визначенню основних соціально-економічних і політичних чинників, що сприяли її інституціоналізації. Метою дослідження є узагальнення еволюції тіньового сектору на різних історичних етапах, виявлення системних детермінант його розвитку та окреслення пріоритетних напрямів подальших наукових пошуків. У роботі використано історико-логічний, системно-структурний і порівняльно-аналітичний методи, а також інституційний підхід і контент-аналіз сучасних теоретичних джерел. У результаті дослідження визначено п'ять історичних періодів становлення тіньової економіки – від радянської централізованої моделі до сучасного етапу цифровізації. З'ясовано, що інституціоналізація тіньової економіки зумовлена поєднанням інституційної слабкості, корупції, недосконалої податкової системи, соціальної нерівності та низької довіри до держави. Виявлено методологічні прогалини у сучасних підходах до вивчення цього феномену, зокрема відсутність уніфікованої системи оцінювання, обмежене використання цифрових даних і недостатній міждисциплінарний вимір досліджень. Обґрунтовано необхідність розробки інтегрованих методів аналізу, що поєднують економетричні, поведінкові та цифрові інструменти. У висновках визначено чотири пріоритетні напрями подальших досліджень: методологічну стандартизацію оцінок, впровадження цифрових технологій у дослідницький процес, поглиблення регіонального та поведінкового аналізу й оцінку ефективності політики детінізації. Результати мають практичну значущість для вдосконалення державної економічної політики, забезпечення економічної безпеки та формування ефективних механізмів детінізації в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: *тіньова економіка, інституціоналізація, неформальна зайнятість, податкова поведінка, цифровізація, економічна безпека, державна політика, соціальна нерівність.*

**The history of the emergence and preconditions for the formation of
Ukraine's shadow economy**

Iryna Bozhydai,

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management, Business and
Administration, State Biotechnology University, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-2227-219X>

Olga Khloponina-Hnatenko,

PhD in Economics, Assoc, Associate Professor of the Department of Trade, Hotel
and Restaurant Business and Customs, State Biotechnological University, Kharkiv,
Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-4654-6319>

Sofia Minenko,

Doctor of Philosophy in Management, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management, Business and
Administration, State Biotechnology University, Kharkiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-3033-1911>

Yevhen Lohvinenko,

PhD student of the third (educational and scientific) level of higher education of
the Department of Trade, Hotel, Restaurant and Customs,
State Biotechnological University, Ukraine

Abstract. *The article is devoted to a comprehensive analysis of the historical stages of the formation of the shadow economy in Ukraine and the identification of the main socio-economic and political factors that contributed to its institutionalisation. The aim of the study is to summarise the evolution of the shadow sector at different historical stages, identify the systemic determinants of its development, and outline priority areas for further scientific research. The work uses historical-logical, systemic-structural and comparative-analytical methods, as well as an institutional approach and content analysis of contemporary theoretical sources. As a result of the study, five historical periods of the formation of the shadow economy have been identified — from the Soviet centralised model to the current stage of digitalisation. It has been found that the institutionalisation of the shadow economy is caused by a combination of institutional weakness, corruption, an imperfect tax system, social inequality and low trust in the state. Methodological gaps in contemporary approaches to studying this phenomenon have been identified, in particular the lack of a unified assessment system, limited use of digital data, and insufficient interdisciplinary dimension of research. The need to develop integrated analysis methods that combine econometric, behavioural, and digital tools is justified. The conclusions identify four priority areas for further research: methodological standardisation of assessments, introduction of digital technologies into the research process, deepening regional and behavioural analysis, and evaluation of the effectiveness of de-shadowing policies. The results are of practical importance for improving state economic policy, ensuring economic security, and forming effective mechanisms for de-shadowing in the context of digital transformation.*

Keywords: *shadow economy, institutionalisation, informal employment, tax behaviour, digitalisation, economic security, state policy, social inequality.*

Постановка проблеми. Тіньова економіка є складним і багатогранним явищем, яке супроводжує розвиток усіх економічних систем і виступає своєрідною реакцією на надмірне державне регулювання, економічні кризи, політичну нестабільність або соціальну нерівність. Вона охоплює широкий спектр діяльності – від неофіційної зайнятості та виплати заробітної плати «в конвертах» до масштабних схем ухилення від податків, контрабанди, фінансових махінацій, використання офшорів та криптовалют.

В Україні тіньова економіка набула особливого значення упродовж останніх десятиліть. Її поширення стало наслідком як історичних процесів – падіння планової економіки та радянських практик, так і особливостей перехідного періоду 1990-х років, коли слабкість інститутів, гіперінфляція та корупція сприяли формуванню масштабних неформальних відносин. Сьогодні тіньовий сектор залишається серйозним викликом для економіки України: за різними оцінками, його обсяги перевищують понад 30 % ВВП [1], що істотно знижує можливості держави щодо розвитку інфраструктури, соціальної сфери та інвестиційної привабливості.

Проблематика тіньової економіки має подвійний характер. З одного боку, вона підриває основу економічної безпеки, сприяє поширенню корупції, обмежує конкурентоспроможність легального бізнесу та зменшує доходи бюджету. З іншого – тіньова економіка виступає механізмом соціальної адаптації населення у кризові періоди, дозволяючи людям забезпечувати мінімальний рівень життя в умовах безробіття чи нестабільності. Така амбівалентність ускладнює розробку ефективних інструментів державної політики щодо її обмеження.

Додатковим чинником актуалізації проблеми є глобалізація та розвиток цифрових технологій. Поширення криптовалют, електронних платіжних систем та онлайн-платформ створює нові канали для фінансових операцій, які часто виходять за межі офіційного регулювання. Водночас міжнародні

організації (МВФ[2], ОЕСР[3], Світовий банк [4]) приділяють дедалі більше уваги створенню уніфікованих підходів до оцінки масштабів тіньової економіки та розробці інструментів боротьби з нею.

Отже, дослідження тіньової економіки України є надзвичайно важливим для розуміння не лише історичних передумов її формування, а й сучасних тенденцій та викликів, які стоять перед національною економікою. У цьому контексті ключовими завданнями є: виявлення чинників, що стимулюють розвиток тіньових практик, аналіз їхнього впливу на економічні та соціальні процеси, а також розробка можливих шляхів зниження масштабів тіньового сектору шляхом поєднання інституційних реформ, цифровізації та міжнародного співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема тіньової економіки є предметом тривалих наукових дискусій, у межах яких сформувалися три ключові теоретико-методологічні напрями її тлумачення та регулювання: неокласичний, інституційний і поведінковий. У межах неокласичного підходу, представленого працями Ф. Шнайдера, В. Танці, Б. Фрея та Е. Фейга, тіньова економіка трактується як раціональна реакція економічних агентів на надмірне державне втручання та податковий тиск [5–7]. Саме цей напрям заклав основи сучасних монетарних і макроеконометричних моделей оцінювання масштабів тінізації.

Інституційний підхід, концептуально сформований Д. Нормом, О. Вільямсоном і Т. Еггертссоном, пояснює тіньові процеси неефективністю державних інститутів, розривом між формальними правилами й реальними практиками та низьким рівнем довіри до органів влади [8]. Відповідно, рівень тінізації безпосередньо пов'язується з якістю інституційного середовища та стабільністю правової системи.

Поведінковий напрям (Дж. Алм, Б. Торглер та ін.) акцентує роль соціально-психологічних чинників, зокрема податкової моралі, уявлення про

справедливість економічної системи й культурних норм [9]. У межах цього підходу результативність політики детінізації визначається не лише фіскальними інструментами, а й рівнем довіри та соціальними настановами.

У вітчизняній науці питання тінізації масштабно висвітлені у працях В. Геєця, С. Кулицького, О. Мельник, Т. Кравченко, І. Бондар та інших дослідників [10–14], які підкреслюють системний та багатofакторний характер тіньової економіки й зв'язок між її масштабами та якістю державного управління. Значний внесок у дослідження цього феномену зроблено також Інститутом економіки та прогнозування НАН України.

Попри значну кількість робіт, науковий дискурс залишається фрагментарним: недостатньо розкритими є історичні витоки та механізми інституціоналізації тіньового сектору, спостерігається методологічна неоднорідність у вимірюванні тінізації, обмеженим є міждисциплінарний підхід. Недостатньо використовується й потенціал цифрових технологій та аналітики даних, що є важливими для дослідження сучасних трансформацій тіньової економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, дана стаття покликана частково заповнити вказану наукову прогалину, досліджуючи історичні передумови формування тіньової економіки України та чинники її подальшої інституціоналізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Сучасний етап економічного розвитку України характеризується високим рівнем тінізації господарських процесів, що суттєво впливає на ефективність фіскальної політики, інвестиційний клімат, рівень довіри до державних інститутів та економічну безпеку. Попри значну кількість досліджень, присвячених тіньовій економіці, її історичні витоки, етапи становлення та чинники інституціоналізації залишаються недостатньо системно проаналізованими. Більшість сучасних праць зосереджені на кількісних аспектах вимірювання

масштабів тіньового сектору або на його впливі на сучасні економічні процеси, тоді як історико-економічна складова розкрита фрагментарно.

З огляду на зазначене, **метою статті** є комплексне дослідження історичних етапів становлення тіньової економіки в Україні та виявлення ключових соціально-економічних, політичних і інституційних передумов її формування.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань** дослідження:

- проаналізувати історичні етапи її становлення на території України, починаючи з радянського періоду та періоду трансформаційних процесів 1990-х років;
- визначити ключові соціально-економічні та політичні чинники, що сприяли її інституціоналізації;
- виявити прогалини в існуючих підходах до вивчення тіньової економіки та окреслити напрями подальших досліджень.

Реалізація цих завдань дає змогу глибше зрозуміти історичну природу тіньових економічних процесів і закласти наукове підґрунтя для формування стратегічних управлінських рішень, спрямованих на поступове обмеження тінізації господарства. Таким чином, дослідження робить внесок у розвиток наукового підходу, поєднуючи історико-економічний та інституційний аналіз і формуючи цілісне бачення процесу становлення тіньової економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток тіньової економіки в Україні має складну історичну динаміку, тісно пов'язану з трансформаціями політичної системи, формами власності та рівнем державного контролю. Впродовж XX–XXI століть можна виділити кілька етапів становлення цього явища, кожен із яких характеризується

специфічними соціально-економічними умовами, причинами виникнення тіньових практик і формами їх прояву.

Узагальнену характеристику основних історичних періодів формування тіньової економіки України подано у табл. 1.

Історичний розвиток тіньової економіки в Україні тісно пов'язаний із трансформаціями, що відбувалися у національній економіці протягом XX-XXI століть. Кожен етап її становлення супроводжувався зміною економічної моделі, ролі держави у регулюванні господарства та появою неформальних практик.

Таблиця 1

Етапи становлення тіньової економіки в Україні

№	Історичний період	Характеристика економічної системи	Кількісні індикатори	Основні передумови виникнення тіньової економіки	Типові форми тіньової діяльності	Наслідки для економіки
1.	Радянський період (1920–1991)	Централізована планова економіка, монополія державної власності, жорстке регулювання цін і розподілу ресурсів	«Друга економіка»: 10–15 % ВВП; Тіньове виробництво в окремих галузях - до 20 %; Частка тіньових побутових послуг - ~30 %	Хронічний дефіцит товарів; заборона приватного підприємництва; бюрократичний контроль; корупція в управлінні	«Чорний ринок», нелегальна торгівля, неофіційне виробництво, хабарництво	Підтримання мінімального рівня споживання; формування паралельної економічної системи
2.	Перехідний період після здобуття незалежності (1991–2000)	Лібералізація цін і торгівлі; початок приватизації; відсутність ефективних інститутів регулювання	Тіньова економіка: 45-60% ВВП; Бартерні операції у розрахунках – 40-50% (1995–1998); Гіперінфляція - до 10000% (1993)	Гіперінфляція; правовий вакуум; корупція; безробіття; соціальна нерівність	Ухилення від оподаткування; фіктивні підприємства; контрабанда; неформальна зайнятість	Формування олігархічних структур; масове ухилення від податків; падіння довіри до держави
3.	Становлення ринкової економіки (2000–2010)	Часткова стабілізація економіки; запровадження ринкових реформ; зростання офшорних потоків	Тіньова економіка: 28-35% ВВП; Неформальна зайнятість – 20-25 % робочої сили; ПДВ-шахрайство – 10-12% доходів бюджету	Високі податки; корупція; неефективний контроль; тиск бюрократії	Офшоризація капіталу; маніпуляції з ПДВ; тіньові зарплати; незаконний імпорт	Зміцнення тіньового сектору; скорочення бюджетних доходів; зростання соціальної нерівності
4.	Період політичних криз і воєнних конфліктів (2010–2020)	Економічна нестабільність; втрата контролю над частиною територій; посилення корупції	Тіньова економіка: 28-35% ВВП; Неформальна зайнятість – 20-25 % робочої сили; ПДВ-шахрайство – 10-12 % доходів бюджету	Анексія Криму; бойові дії; санкції; девальвація гривні; зниження довіри до влади	Контрабанда, нелегальна торгівля, офшорні операції, тіньовий обіг валюти, онлайн-гемблінг	Розширення нелегального сектору; зниження інвестицій; поглиблення економічної кризи
5.	Цифровізація та сучасні тенденції (2020–2025)	Активна цифровізація; впровадження е-сервісів; глобальні фінансові трансформації	Тіньова економіка: 32-40% ВВП; Неформальна зайнятість - 3,5-4 млн осіб; Контрабандні операції - ~10 % імпорту	Пандемія COVID-19; воєнний стан; трудова міграція; розвиток криптовалют	Онлайн-контрабанда, тіньові криптовалютні операції, неформальна зайнятість у сфері послуг	Посилення цифрових форм тіньового бізнесу; водночас – можливість електронного моніторингу та детінізації

Джерело: узагальнено автором за [6-10].

Радянський період (1920–1991 рр.) характеризувався централізованою плановою системою з монополією державної власності та жорстким контролем над виробництвом і розподілом ресурсів. В умовах хронічного дефіциту товарів, розгалуженої бюрократії та відсутності ринкових стимулів сформувалася паралельна економіка – «чорний ринок». До найпоширеніших практик належали неофіційне виготовлення товарів на державному обладнанні («цеховики»), бартерні схеми між підприємствами та нелегальне постачання дефіцитних товарів через неформальні канали. Значного поширення набуло хабарництво, а також неформальні побутові послуги, що частково компенсували неефективність офіційної системи забезпечення населення. Попри репресивні заходи, тіньова діяльність виконувала соціально компенсаторну функцію і сприяла зниженню напруги у суспільстві [6; 7].

Перехідний етап (1991–2000 рр.) розпочався після здобуття незалежності та супроводжувався руйнуванням адміністративно-командної моделі, обвальним падінням виробництва та відсутністю ефективних ринкових інститутів. Унаслідок гіперінфляції, безробіття та різкого зниження рівня життя населення тінізація стала масовою реакцією на економічну кризу. Типовими прикладами цього періоду були фіктивне підприємництво («фірми-одноденки»), широке використання бартерних розрахунків, які в окремі роки перевищували частку грошових операцій, а також контрабанда товарів через неефективний митний контроль. Значного поширення набули тіньові виплати заробітної плати та неформальна зайнятість, що стала основним засобом виживання для значної частини населення [12].

Період 2000–2010 рр. ознаменувався поступовою макроекономічною стабілізацією та початком інституційних реформ, однак високі податки, складне їх адміністрування, корупція та надмірна бюрократія продовжували стимулювати тінізацію економіки. У цей час поширилися офшорні схеми оптимізації оподаткування, діяльність «конвертаційних центрів» та

неправомірне відшкодування ПДВ через фіктивний експорт. Значну частку ринку праці продовжували формувати неофіційні виплати заробітної плати, що зменшувало податкову базу та посилювало соціальну нерівність [3; 5].

Після 2010 року політичні кризи, анексія Криму та війна на сході України поглибили економічну невизначеність і спричинили падіння інституційної довіри. У цих умовах частина господарської діяльності перемістилася в тінь, а державний контроль за фінансовими потоками ослаб. У зоні конфлікту поширилися схеми нелегального обігу вугілля та металу, контрабанда товарів через неконтрольовані ділянки кордону, а також тіньові валютні операції. Корупційні оборудки у сфері державних закупівель і неформальні домовленості між підприємцями та чиновниками стали типовими проявами тіньового сектору. Паралельно розширилася сфера онлайн-гемблінгу та інших цифрових схем, які складно відстежувати традиційними методами [3].

Сучасний етап (з 2020 р.) характеризується одночасним посиленням цифрової модернізації та зростанням складності тіньових процесів. З одного боку, розвиток електронних сервісів та аналітичних інструментів підвищує прозорість економічних операцій; з іншого — формує нові канали тіньових дій. Прикладами є операції з криптовалютами, які використовуються для приховування доходів і транскордонних платежів, діяльність онлайн-магазинів і маркетплейсів, що реалізують нелегальний імпорт, а також неформальна зайнятість у цифровій економіці (кур'єри, фрилансери, сфера доставки). Пандемія COVID-19 та воєнний стан сприяли розширенню готівкового обігу й зростанню частки неофіційних розрахунків. Тіньова економіка дедалі більше інтегрується у глобальний цифровий простір, що потребує впровадження сучасних методів моніторингу та міжнародної координації протидії фінансовим зловживанням [15].

Інституціоналізація тіньової економіки в Україні формувалася під впливом взаємодії структурних, правових і поведінкових чинників, які по-різному проявлялися на кожному історичному етапі. У радянський період домінували структурні обмеження планової економіки, дефіцит і заборона приватної ініціативи, що породжували альтернативні неофіційні практики. У 1990-х роках правовий вакуум, гіперінфляція й соціально-економічна нестабільність перетворили тіньові схеми на механізм виживання населення та бізнесу.

У 2000–2010 рр. ключову роль почали відігравати фіскальні та регуляторні фактори: високі податки, складне адміністрування та корупція сприяли укоріненню неформальних «правил гри», що конкурували з офіційними нормами. Після 2010 р. політичні кризи, війна та ослаблення державних інститутів посилювали тінізацію, зміцнюючи неформальні мережі в торгівлі, фінансах і держзакупівлях.

На сучасному етапі цифровізація державного управління поєднується з появою нових цифрових каналів тінізації — криптовалют, онлайн-платформ і транскордонних операцій. У результаті тіньова економіка трансформується у змішану модель, де взаємодіють традиційні та цифрові практики, що потребує нових інструментів державного контролю та інституційної модернізації.

Формування тіньової економіки в Україні є закономірним історичним процесом, що відображає недосконалість економічних інститутів і еволюцію взаємин між державою, бізнесом і суспільством. Вона пройшла шлях від неформальних практик радянського періоду до складної системи фінансових механізмів сучасної цифрової економіки. Аналіз історичних етапів дозволяє визначити закономірності розвитку цього явища та окреслити напрями його детінізації, що мають ґрунтуватися на поєднанні інституційних реформ, цифрового моніторингу та підвищенні економічної культури населення.

Інституціоналізація тіньової економіки стала наслідком поєднання соціально-економічних і політичних чинників, які тривалий час формували сприятливе середовище для неформальних господарських практик. Після здобуття незалежності слабкість інститутів, нестабільність правового поля й надмірна зарегульованість економіки зумовили суперечливу ситуацію: офіційний сектор не забезпечував свободи підприємництва, тоді як тіньовий – створював можливість адаптації до невизначеності. Недосконалість державного управління, корупція й нерівний доступ до ресурсів утворили систему «неформального контракту» між бізнесом і владою, що фактично легітимізувала тіньові схеми [16]. Високе податкове навантаження та складні процедури адміністрування податків стимулювали ухилення від сплати податків [11].

Соціальна нерівність, низькі доходи та безробіття посилювали неформальну зайнятість, яка для значної частини населення стала головним засобом виживання, особливо у торгівлі, будівництві та сільському господарстві. За оцінками МОП, у 2022 р. понад 19 % економічно активного населення України працювали неофіційно [17]. Політична нестабільність і часта зміна урядів також підтримували тінізацію: під час криз 2004, 2014 і 2022 рр. зростали обсяги контрабанди, офшорних операцій та нелегальних фінансових потоків. Історично сформована толерантність до неформальних домовленостей і хабарництва лише зміцнила ці практики.

Отже, інституціоналізація тіньової економіки є результатом взаємодії економічної невизначеності, корупційної залежності, соціальної нерівності та культурної толерантності до порушення правил. Комбінація цих чинників перетворила тіньову економіку з периферійного явища на стійку складову національної системи.

Попри численні наукові праці, тіньова економіка залишається складним і методологічно неоднорідним об'єктом дослідження. Неокласична школа

трактує її як реакцію раціонального суб'єкта на податковий тиск і регуляторні обмеження [6]. Інституційна теорія (Д. Норт, В. Танці) пояснює тінізацію дисбалансом між формальними й неформальними нормами, неефективністю державних інститутів і низькою довірою до влади [7]. Поведінкові та соціологічні підходи доповнюють цей аналіз, наголошуючи на ролі соціальних норм, толерантності до «тіньових» рішень і культурі виживання у пострадянських суспільствах [2].

Незважаючи на розвиток теорії, у науці зберігаються суттєві методологічні прогалини. Відсутня єдність у визначенні поняття «тіньова економіка»: частина дослідників ототожнює її з кримінальною діяльністю, інші – з неформальною зайнятістю. Різноманітність методик – монетарних, енергетичних, економетричних чи опитувальних – призводить до значних розбіжностей у результатах [6, 7]. Водночас наукові дослідження досі недостатньо враховують цифровізацію економіки, а міждисциплінарний підхід залишається слабко розвиненим [2, 3].

Подальший розвиток досліджень має ґрунтуватися на інтеграції економічних, цифрових і поведінкових підходів. Необхідним є створення уніфікованої методики оцінювання масштабів тіньового сектору, що поєднуватиме макроеконометричні, монетарні та опитувальні індикатори, а також використання цифрових технологій – зокрема блокчейн-аналітики й інструментів штучного інтелекту – для виявлення прихованих транзакцій і прогнозування їхнього впливу на економіку [7].

Поглиблення регіональних і поведінкових досліджень дозволить краще розуміти мотивацію суб'єктів тіньової діяльності. Водночас оцінювання ефективності політики детінізації має враховувати не лише фінансові результати, а й соціальні наслідки, рівень довіри до держави та зміни у культурі економічної поведінки [3].

Таким чином, сучасне дослідження тіньової економіки потребує оновлення методологічної бази та переходу до комплексного аналізу, що враховує цифрову трансформацію, регіональну специфіку й поведінкові аспекти. Лише міждисциплінарна інтеграція дозволить сформувати цілісне уявлення про природу тіньових процесів і створити наукове підґрунтя для ефективної державної політики детінізації.

Висновки. Тіньова економіка в Україні має історичну природу та сформувалася під впливом еволюції соціально-економічних відносин, слабкості державних інститутів, недосконалої податкової системи та тривалої політичної нестабільності. Вона пройшла шлях від локальних неформальних практик до структурованого явища, інтегрованого в цифрову економіку.

Теоретико-методологічний аналіз засвідчив відсутність єдиної дефініції тіньової економіки, різні підходи до її вимірювання та недостатній облік цифрових і поведінкових чинників, що потребує оновлення методології дослідження тінізації.

На основі отриманих результатів визначено ключові напрями вдосконалення політики детінізації: розвиток цифрових інструментів контролю та інтеграція державних реєстрів; спрощення податкового адміністрування та зниження фіскального тиску; посилення інституційної спроможності протидії економічним злочинам.

Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню прозорості економіки, зміцненню довіри до державних інституцій і скороченню масштабів тіньового сектору.

Список використаних джерел

1. Verbianyi V. IMF Sees Bigger Hole in Ukraine Funding Through 2027. [Електронний ресурс] — Режим доступу : <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-09-11/imf-sees-up-to-20-billion-hole-in-ukraine-funding-through-2027>

2. International Labour Organization (ILO). Informal Employment in Eastern Europe: Analytical Report. – Geneva: ILO, 2022. – 114 p.
3. OECD. Measuring the Non-Observed Economy: Methods and Results. – Paris OECD Publishing, 2020. – 198 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org>
4. World Bank Group [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.worldbank.org/ext/en/home>
5. Schneider F., Enste D. The Shadow Economy: An International Survey. – Cambridge: Cambridge University Press, 2023. – 412 p. DOI:10.1017/CBO9780511493591
6. Frey B. S. The Hidden Economy – State and Prospects for Measurement [Електронний ресурс] / B. S. Frey, H. Weck. – Zürich : Institute for Empirical Research in Economics, University of Zurich, 1984. – 264 с. – Режим доступу : <https://www.bsfrey.ch/wp-content/uploads/2021/08/the-hidden-economy-state-and-prospects-for-measurement.pdf> (запитано 10.11.2025).
7. Tanzi V. The Underground Economy in Developed and Developing Countries. – *IMF Staff Papers*, 1983.
8. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>
9. Alm J., Torgler B. Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe. – *Journal of Economic Psychology*, 2006. DOI:10.2139/ssrn.562861
10. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-03/TEN.indd-532d7.pdf>

11. Мельник Л. О. Податкова поведінка та чинники, що її зумовлюють // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2021. – Випуск 6 (33). – С. 212–218. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.33-31>
12. Мельник М. І., Залуцький І. Р. Актуалізація пріоритетних напрямів системної детінізації сфери комерційних послуг в Україні // Регіональна економіка. – 2021. – №2. – С. 186-199. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-2-17>
13. Організаційно-економічний механізм протидії тіньовій економіці та корупції : монографія / А. В. Лісовий, К. П. Проскура, С. В. Кирпа, А. М. Савченко, М. О. Скорик та ін. ; за заг. ред. А. В. Лісового ; Державний податковий університет. – Ірпінь, 2024. – 246 с.
14. Onyshchenko, S., Hlushko, A., Kivshyk, O., & Sokolov, A. (2021). The shadow economy as a threat to the economic security of the state. *Economics of Development*, 20(4), 24-30. [https://doi.org/10.57111/econ.20\(4\).2021.24-30](https://doi.org/10.57111/econ.20(4).2021.24-30)
15. Міністерство економіки України. Оцінка рівня тіньової економіки в Україні у 2023 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua>
16. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.transparency.org>
17. International Labour Organization (ILO). *Informal Employment in Eastern Europe: Analytical Report*. – Geneva: ILO, 2022. – 114 p.